

*Narcís Puigdevall
davant l'Hostal de la Muga,
a l'Alta Garrotxa,
l'any 1992.*

Narcís Puigdevall i la Garrotxa

Antoni Mayans

L'any 1976, Narcís Puigdevall començava a treballar a Castelfollit de la Roca com a secretari de Ramon Sala i Canadell, aleshores un inquiet industrial d'aquesta vila. No era el primer contacte que Narcís Puigdevall, nascut a Camallera i que llavors residia a Cassà de la Selva, tenia amb la comarca de la Garrotxa. Havia pujat més d'una vegada al Bassegoda amb els seus companys excursionistes de Camallera, havia passat uns quants estius a Beget amb el seu amic Miquel Oliva i, sobretot, formava part del grup de persones que havia iniciat la

recuperació del romànic de la comarca i que l'any 1976 promouria la constitució de l'entitat Amics de l'Alta Garrotxa.

És, precisament, en aquest darrer context que cal situar l'inici de la col·laboració professional entre Narcís Puigdevall i Ramon Sala. Una col·laboració política –Ramon Sala seria elegit diputat per la circumscripció de Girona en les eleccions constituents de 1977 i aviat emprendria una intensa activitat parlamentària en defensa dels interessos de la comarca–, però sobretot cultural. Ramon Sala no era un polític en ús i adornà aquesta faceta amb la de promotor i mecenes d'iniciatives culturals i editorials

que va trobar en la persona de Narcís Puigdevall, un historiador de vocació, el seu col·laborador ideal. Durant dotze anys Ramon Sala i Narcís Puigdevall van mantenir una fructífera relació que tindria en l'Alta Garrotxa l'escenari més important.

L'Alta Garrotxa

La creació dels Amics de l'Alta Garrotxa va ser, com hem dit, la culminació d'un procés iniciat a principis de la dècada dels anys setanta, quan una colla d'amics –entre els quals es trobaven Miquel Oliva, Ramon Sala, Joan Badia i Narcís Puigdevall–, conscients de la irreversibilitat de la pèrdua del patrimoni monumental de l'Alta Garrotxa, motivat entre altres raons pel progressiu despoblament de la zona, van iniciar la tasca de recuperació de la cinquantena d'esglésies romàniques escampades per aquest territori.

La neteja i la posterior consolidació de l'església de Santa Bàrbara de Pruneres –amb la col·laboració de l'Agrupament Escolta Nostra Dona del Tura, d'Olot–, van ser les primeres activitats d'aquest grup, que aviat es va adonar que, si volia tenir continuïtat i assegurar uns resultats eficaços, calia articular un moviment més estable i nombrós. Naixien, així, els Amics de l'Alta Garrotxa, una entitat que actuaria successivament a Santa Maria d'Escales, Sant Feliu de Riu, Santa Bàrbara de Pruneres (que havia estat malmenada per un llamp el setembre de 1978) i la Mare de Déu de les Agulles.

Ramon Sala, a més, es va proposar donar un complement documental a aquesta activitat restauradora. La historiografia de l'Alta Garrotxa era escassa: deixant de banda els itineraris elaborats a principis de segle per Cèsar August Torras –avui difícils de trobar, fins i tot en llibreries de vell–, i la monografia de Josep Girona i Casagran (1969), la resta es limitava a uns pocs opuscles i articles sobre alguns indrets concrets i poca cosa més. Ramon Sala, doncs, de la mà de Narcís Puigdevall, va intentar pal·liar aquest desconeixement amb un conjunt de publicacions que combinessin la recerca documental i la divulgació del patrimoni monumental de la zona.

Després de l'inventari de les esglésies de la zona inclòs en el *Manifest sobre la necessitat de la recuperació i pro-*

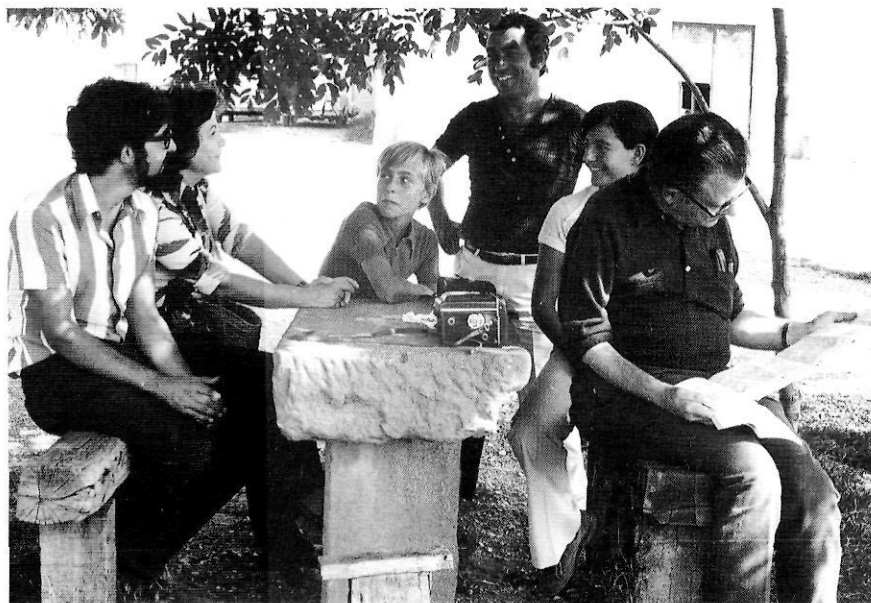
Puigdevall al casal de Surroca, a l'Alta Garrotxa.

tecció de les esglésies romàniques i altres monuments arqueològics de l'Alta Garrotxa (1976), la primera aportació a aquest programa va ser el llibre *El Romànic de l'Alta Garrotxa* (1977). L'obra, amb fotografies de Josep M. Melció, Ramon Pueo i el mateix Ramon Sala, entre d'altres, descriu les cinquanta esglésies de la contrada, de les quals els autors assenyalen l'accés i recullen les referències documentals (bàsicament les contingudes en les *Rationes Decimarum Hispaniae*, en el nomenclàtor d'esglésies de la diòcesi de Girona del segle XIV publicat per Josep M. Pons i Guri, en el *Viaje Literario* del pare Jaime Villanueva i en les col·leccions de Francesc Monsalvatje). El llibre, però, aporta també dades inèdites a partir de la consulta, a l'Arxiu Diocesà, de les visites pastorals a aquestes esglésies, especialment les efectuades per Dionisio Castaño l'any 1826 i Florencio Lorente l'any 1851, que ajuden a conèixer la situació dels monuments i el patrimoni artístic que atresoraven en aquests anys.

El Romànic de l'Alta Garrotxa deixa entreveure ja alguns dels trets que caracteritzaran l'obra historiogràfica de Narcís Puigdevall: la capacitat d'observació –que li permet trobar elements comuns entre diferents esglésies i facilitar-li, d'aquesta manera, la identificació de dates i estils quan la documentació és escassa–, un cert abús de les citacions innecessàries d'altres autors –en

aqueta ocasió, de l'obra de Josep Girona–, el recurs gairebé exclusiu a una única font d'investigació –en aquest cas, les visites pastorals– i una tendència a retornar sobre temes ja tractats per a ampliar-los o matisar-los. El llibre tingué una bona acollida, a la qual contribuï, sens dubte, el mapa de Ramon Prior que l'acompanyava, que incloïa els dibuixos de totes les esglésies descrites, i fins a l'aparició del volum de la *Catalunya Romànica* corresponent a la Garrotxa (1990) ha estat la millor guia per a conèixer l'arquitectura romànica de la contrada.

Poc després d'aquesta primera visió general, Ramon Sala i Narcís Puigdevall van publicar *Santa Bàrbara de Pruneres* (1979). El llibre, que ja havia aparegut en forma d'article firmat per Ramon Sala en els *Annals*, la publicació del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, constitueix el primer lliurament de la trilogia dedicada als monuments consolidats pels Amics de l'Alta Garrotxa, que serà continuada amb *La vall de Riu* (1982) i *Bestrecà* (1983). Les tres monografies, pulcrament editades, tenen una estructura semblant: unes notes introductòries sobre l'accés a l'església i l'entorn geogràfic, la descripció del monument –o dels monuments, ja que el segon volum inclou les esglésies de Sant Feliu de Riu i de la Mare de Déu de les Agulles–, la història de l'indret i de l'església –a partir gairebé sempre de les

Puigdevall, d'excursió al santuari d'El Far.

col·leccions documentals publicades i de les visites pastorals-, i una profusió de fotografies on es pot apreciar la situació del monument abans i després de l'actuació dels Amics de l'Alta Garrotxa.

Aquesta col·laboració entre Ramon Sala, Narcís Puigdevall i Josep M. Melció, autor de bona part de les fotografies que il·lustren els tres llibres, tindrà el seu punt àlgid amb l'aparició del llibre *Caminant per l'Alta Garrotxa*, publicat per primera vegada l'any 1984, reeditat més d'una vegada i que només en quinze anys ha adquirit la categoria d'un clàssic de la bibliografia de la comarca. Els autors no es proposen «fer un llibre tècnic ni erudit; ni una guia excursionista ni un inventari artístic, monumental o arqueològic», sinó que «sense bandejar la cita històrica o la data important i necessària (...) ens hem proposat d'incloure-hi, també, la llegenda i l'anècdota, puix que aquesta terra -només cal trepitjar-la per adonar-se'n- regalima mites, tradicions i gestes pertot arreu».

En realitat *Caminant per l'Alta Garrotxa* és, en la línia de la millor literatura excursionista, una barreja de tots aquests elements: una joiosa passejada, en vint-i-set capítols, pel passat i el present del territori que els autors defineixen com «el vessant de migdia de la serralada pirinenca que davalla en successives graonades fins al Fluvià». Un llibre en el qual Narcís Puigdevall hi

abocarà les seves millors virtuts: una prosa elegant i expressiva, la facilitat per l'adjectiu i per la frase curta -que es pot apreciar clarament en els peus de les fotografies, una de les seves especialitats-, l'habilitat per alternar o combinar el document i l'anècdota; i, sobretot, és clar, el seu extraordinari bagatge de coneixements sobre aquest territori, resultat de l'observació *in situ* i de la lectura crítica de la bibliografia i la documentació sobre la zona. Narcís Puigdevall tenia una memòria extraordinària i era capaç de redactar tot un itinerari de Beget a Oix, posem per cas, sense necessitat de consultar cap apunt. (Puc dir-ho per experiència: vaig tenir l'oportunitat de passar a màquina alguns capítols del llibre que Narcís Puigdevall, passejant pel seu despatx de Castellfollit, m'anava dictant amb la mateixa precisió que si estigués recorrent l'indret que descrivia.)

Caminant per l'Alta Garrotxa, que no amaga en cap moment la seva inspiració en els llibres fotogràfics publicats per l'editorial Destino en els anys seixanta i setanta, és una obra luxosa i generosament editada. Disposava, a més, d'una agraïda col·laboració en la cartografia i en les panoràmiques de Joan Tresserras i, sobretot, d'unes majestuoses fotografies en blanc i negre de Josep M. Melció de paisatges, monuments i tipus de l'Alta Garrotxa, algunes de les quals, especialment els retrats, constitueixen avui, quan els

protagonistes han anat desapareixent, un testimoni d'alt valor documental i etnogràfic.

Els segles IX i X

Sense abandonar mai l'Alta Garrotxa -i articles com «Notícia de la vall de Salarça» (1977) o «Record nostàlgic de Llorona» (1981) així ho demostren-, Narcís Puigdevall es reservà un camp propi per a la investigació: l'època carolíngia a la comarca de la Garrotxa. Més concretament, es proposà realitzar una anàlisi de la documentació de l'època referida a la comarca, és a dir, «...aplegar tota la documentació referent a la Garrotxa durant els segles IX i X, intentant destriar la que és evidentment autèntica d'aquella que desperta sospites de ser falsificada». L'anàlisi, a partir dels repertoris clàssics -*Marca Hispanica*, de Pere de Marca; *Noticias Historicas*, de Francesc Monsalvatje, i *Espanya Sagrada*, d'Antolín Merino-, va ser publicada en successives edicions dels *Annals*, la revista del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca.

La sèrie, per raons que ignorem, restà incompleta. Narcís Puigdevall va transcriure i comentà vuit documents, que abasten el període comprès entre els anys 822 i 871: quatre, en la primera entrega (1978); dos, en la segona (1979); un, en la tercera (1980-1981), i un més en la quarta i última (1984-1985). D'aquest conjunt d'articles, podem destacar-ne alguns aspectes:

En primer lloc, la crítica a Nolas Rebull. L'any 1956, aquest monjo caputxí, autor de nombrosos articles de crítica patristica i alguns altres d'història, va publicar en la revista olotina *Pyrene* l'article «Un document carolíngi a Olot», en el qual atribuïa, com qui no diu res, la data de 822 a un document conservat en un fons particular de la ciutat, circumstància que, segons l'autor, el feia el més antic de Catalunya. Tot i l'espectacularitat de la suposada troballa, l'article no havia estat mai refutat. A partir d'una nova anàlisi de la lletra, de la cronologia i dels personatges que hi apareixen, Narcís Puigdevall situa el document a la fi del segle XII, concretament l'any 1178.

En segon lloc, la confirmació de la falsedat de l'acta de consagració de Santa Maria de Riudaura de l'any 858,

un document llargament discutit. Narcís Puigdevall coincideix plenament amb la tesi de Josep M. Salrach quan aquest conclou que es tracta d'un document fals, probablement elaborat a final del segle X per tal de justificar o reivindicar les possessions i drets de l'abadia de la Grassa.

En tercer lloc, l'interès de Narcís Puigdevall pel monestir de Sant Julià del Mont, un centre benedictí que tingué menys de quinze anys d'independència (866-abans de 878) i que amb prou feines ha estat tractat per la historiografia. Puigdevall planteja la hipòtesi que el seu origen estigué en el mateix monestir de Banyoles, que desitjava eixamplar els seus dominis davant les intencions d'alguna altra casa religiosa i la lluita entre monestirs per aconseguir el major nombre de béns fiscals. Puigdevall, que estigué d'acord amb l'esquema proposat per Josep M. Salrach sobre Sant Julià del Mont, no hi està, en canvi, amb la identificació que aquest historiador fa del «villare Revidazer» amb la vila de Riudaura, tot i que reconeix la seva incapacitat per situar el lloc, ja que les hipòtesis de Miquel Juanola i Josep Constans sobre Santa Maria dels Arcs li semblen versemblants però sense cap base documental.

Finalment, el quart article de la sèrie està dedicat al document de 871 pel qual Carles el Calb confirma una donació de terres, llocs i esglésies a l'abat Racimir de Sant Aniol d'Aguja, un document reverenciat per la historiografia olotina, ja que inclou la primera citació de la vila (Olotis). Narcís Puigdevall fa una relectura del document, reproduït per Marca, Monsalvatje, Abadal i Udina, entre d'altres autors, i del qual no es conserva l'original, i intenta situar els topònims que hi apareixen. L'interès de l'autor per la toponímia és evident, ja que uns quants anys abans havia presentat una versió del mateix article a l'Assemblea dels Amics de Besalú i el seu comtat. La seva anàlisi toponímica es basa en el coneixement del territori més que no pas en criteris filològics i lingüístics o en la bibliografia especialitzada.

En tots aquests articles, Narcís Puigdevall es mostra deutor del llibre *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*, de Josep M. Salrach, que havia aparegut l'any 1978. Les pàgi-

Narcís Puigdevall amb Arcadi Calzada.

nes dedicades a la colonització benedictina de les terres que avui constitueixen la comarca de la Garrotxa van ser plenament acceptades per Narcís Puigdevall i van ser la base de la sèrie de cinc articles dedicats als monestirs benedictins (Sant Pere de Besalú, Santa Maria de Riudaura, Sant Aniol d'Aguja, Sant Julià del Mont i Sant Llorenç del Mont) que, amb la firma de Ramon Sala, es van publicar l'estiu de 1980 al *Punt-Diari*, coincidint amb el mil cinc-cents cinquantè aniversari del naixement de Sant Benet de Núrsia.

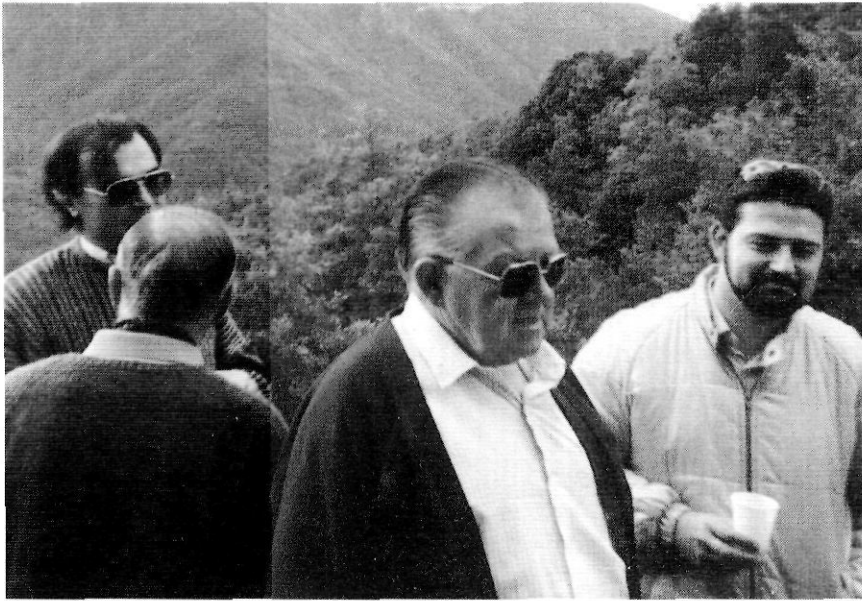
Castellfollit

La bibliografia garrotxina de Narcís Puigdevall no seria completa sense incloure-hi els articles de divulgació sobre la història de Castellfollit de la Roca, publicats en les revistes d'aquesta població i, sobretot, els articles firmats per Ramon Sala als quals aporta va la recerca documental i la prosa.

En el primer apartat cal destacar l'article «La notaria de Castellfollit de la Roca», publicat inicialment en la *Revista portaveu del Patronat d'Amics de Castellfollit de la Roca* (1978) i que més tard, signat per Ramon Sala, seria ampliat als *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca* (1984-1985). L'interès del treball rau en la informació que proporciona sobre els notaris d'una escrivania de la qual només s'han conservat els protocols de

la segona meitat del segle XVIII (dipositats a l'Arxiu Comarcal d'Olot) i un parell més d'anteriors custodiats als Arxius Departamentals de Perpinyà. La relació de notaris, efectuada a partir del buidatge del *Llibre Mestre de la pairalia* de Canadell, amplia considerablement la llista publicada anteriorment per Francesc Caula, però, dissortadament, la utilització d'una sola font —una característica de l'obra historiogràfica de Narcís Puigdevall, com ja hem vist— desvirtua un treball que presenta algunes deficiències derivades de la confusió en la identificació d'alguns notaris d'una mateixa nissaga (els Serra), que es podrien haver resolt amb la consulta d'altres fonts patrimonials. Narcís Puigdevall publicà encara algun altre article sobre Castellfollit, com el que dona notícia de l'existència d'una presó subterrània a la vila durant el segle XVI (*La Comarca d'Olot*, 1981).

Pel que fa al segon apartat, la mà de Narcís Puigdevall és present en les nades enviades per Ramon Sala durant els anys 1977 (*El «Pont Trencat»*), 1978 (*Notes històriques sobre l'església vella de Castellfollit de la Roca*) i 1980 (*Sant Llorenç del Mont o de Sous*), l'opuscle *Notícia de Llorona* (1981) i els articles «Guia dels hostals de l'Alta Garrotxa» (*Olot-Misión*, 1977), «La rodalia de la parròquia de Sant Cristòfor de Beget (1568)» (*Annals*, 1979), «Les possessions de monestir de Camprodon segons la butlla del papa Benet VIIIè, de

Puigdevall, «caminant per l'Alta Garrotxa».

l'any 1017» (*Amics de Besalú. IV Assemblea*, 1980) i «Un edicte del bisbe Taberner i d'Ardena sobre l'estat de les parròquies de l'ardiaconat de Besalú a principis del segle XVIII» (*Annals*, 1982-1983). D'entre aquests treballs, cal esmentar «L'endimoniament del mas Camporiol» (*Annals*, 1977), on, a partir del relat del rector d'Oix conservat a l'Arxiu Parroquial de Beget, tenim coneixement del cas d'un endimoniament en la segona meitat del segle XVII, un cas que més tard Joaquim Nadal utilitzarà per a il·lustrar la crisi de religiositat popular que es produeix a la Catalunya del segle XVII en la síntesi que publicà sobre aquest període (Barcelona, 1979).

Els últims anys

L'any 1988 la Comissió dels Premis Ciutat d'Olot va retre homenatge a Narcís Puigdevall per la seva tasca de divulgació de la història de la comarca. En la seva intervenció a l'Ajuntament d'Olot, l'homenatjat va esmentar les tres obres que considerava bàsiques per a la seva interpretació de la història de Catalunya: *El quadern gris*, de Josep Pla; les *Memòries*, de Josep Maria de Sagarra, i la *Notícia de Catalunya*, de Jaume Vicens Vives. Tota una declaració de principis que reflectia la personalitat de Narcís Puigdevall, un historiador de vocació, autodidacte, lector impenitent, viatger encuriós i incansable, allunyat dels cercles uni-

versitaris i de les lectures especialitzades, exponent d'una manera de fer història que avui s'extingeix.

Com se sap, l'homenatge a Narcís Puigdevall va coincidir amb la seva ruptura professional i personal amb Ramon Sala i, en conseqüència, amb el seu allunyament de la Garrotxa. Mai no abandonà la comarca, però: hi tenia bons amics, passava temporades de repòs al santuari de la Salut, estigué vinculat fins al darrer moment amb el Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca —una institució de la qual era representant en el Patronat Eiximenis— i no deia mai que no a les propostes que se li feien des d'Olot, ja fos una col·laboració en un llibre col·lectiu per a reivindicar la vall d'Hortmoier (1991) o un article sobre els trabucaires de la comarca (*a 440 metres sobre el nivell del mar*, 1995).

La incorporació de Narcís Puigdevall a l'Arxiu de la Diputació de Girona i el seu contacte amb l'arxiu municipal d'aquesta ciutat li van permetre estudiar alguns aspectes i episodis del carlisme relacionats amb la Garrotxa. Un fenomen, el carlisme, que no li era estrany —les memòries de María de las Nieves de Braganza y de Borbón era un llibre que solia citar sovint— però sobre el qual fins aleshores no havia escrit res. Els seus dos últims articles per als *Annals* del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca es refereixen a aquest període. El primer (1989), i el més interessant, analitza les conseqüències

polítiques que va tenir a Girona l'incendi de Tortellà per les tropes carlistes l'agost de 1873, amb una polèmica subscripció popular promoguda pels liberals a favor de les famílies d'aquesta vila. El segon (1994) glossa l'itinerari seguit en l'entrada a Catalunya a finals de l'any 1872 dels prínceps carlins Alfons Carles, germà del pretendent Carles VII, i la seva esposa a partir de les ja citades memòries escrites per aquesta darrera. En aquest apartat caldria incloure encara una nota a la *Revista de Girona* (1994) sobre l'etapa de Joaquim Vayreda com a diputat provincial (1891-1894), una faceta amb prou feines coneguda del pintor olotí en la qual dugué a terme una política de protecció dels artistes. I, finalment, és clar, la fallida edició de la biografia sobre el general Savalls (1994).

Des de les pàgines d'aquesta mateixa revista, Narcís Puigdevall va escriure en els últims anys alguns articles relacionats amb la Garrotxa. Recordem-ne un sobre el riu Llierca (1992), un tema sobre el qual li agradava polemitzar amb el seu amic Josep M. Coch, i un altre sobre la TEISA (1994), la companyia de cotxes de línia amb la qual tenia una estreta relació sentimental ja que va ser el mitjà de transport amb el qual es traslladà a Castellfollit durant dotze anys.

També a la *Revista de Girona*, concretament en el número del mes de maig de 1998, va aparèixer l'últim article publicat per Narcís Puigdevall. Es titulava «La Majestat i el 'Sant Cristo Gros' de les Planes d'Hostoles» i constituïa una dura crítica a la desídia mostrada per alguns curadors del patrimoni artístic de la Diòcesi. Narcís Puigdevall era una persona molt ben informada i segurament coneixia més casos d'aquests tripijocs que només insinuava als amics. El to contundent de l'article en un home tan afable, generós i mesurat només podia respondre a l'estimació que professava al patrimoni d'aquest país. Una estimació que naixia del coneixement i a l'inrevés. Perquè, i em sento legitimat per dir-ho, Narcís Puigdevall és una de les poques persones respecte a les quals afirmar que coneixia i estimava el país no suposa cap exageració ni cap cursileria.

Antoni Mayans és director de l'Arxiu Històric Comarcal d'Olot.